

Az értékpapírok szabályozásának sajátosságai az új magyar Ptk. tükrében

Az értékpapíroknak a gazdasági folyamatokban, gazdasági forgalomban betöltött kiemelkedő és különleges szerepe aligha kíván igazolást vagy bizonyítást, amelyből következően e területnek a szabályozása nagy jelentőséggel bír a piacgazdaság működésében és működtetésében.

1. A szabályozás jellege

1.1. A szabályozás sajátosságai az új Ptk. megjelenéséig

Az értékpapírok szabályozása sajátos képet mutat a magyar jogban. Az értékpapírok szabályozásának különböző szintjei alakultak ki. A szabályozás alapvető, fogalmi szintű szabályainak meghatározását a Ptk. foglalja magában. A második szintet az egyes értékpapírokat megteremtő jogszabályok képezik, végül a harmadik szegmens azoknak a jogforrásoknak a köre, amely az értékpapírok kibocsátásának, forgalmazásának, kereskedésének, és az értékpapírügyleteknek a kérdéseit szabályozzák.

Az értékpapír fogalma és legalapvetőbb szabályai tehát a Polgári Törvénykönyvben nyertek elhelyezést. A magyar Ptk.-ban 1988-ban¹ jelentek meg az értékpapír jogintézményének általános szabályai. (Ezt követően az 1996. évi értékpapírtörvény és a 2001. évi tőkepiaci törvény hatására kerültek kiegészítések a Ptk. értékpapír általános szabályai körébe², így alakult ki a jelenleg hatályos szabályozás.) E rendelkezések az értékpapír fogalmára, típusára, a forgatmány fajtáira és joghatásaira, az értékpapír jogosultjának jogállására vonatkoztak. A Ptk. a fogalomalkotásnál nem törekedett egy általános, mindenre kiterjedő fogalom kialakítására, hanem a pénzkövetelést megtestesítő értékpapírokat (kötelmi jogi vagy más néven pénzpapírokat) modellezte³, és csak a fejezet végén

* Dr. Harsányi Gyöngyi, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi Tanszék, Miskolc

¹ 1988. évi XXV. tv.

² Ptk. XXVIII/A. fejezete, a 338/A-D. §

³ 338/A.§ (1) bekezdés szerint „a pénzkövetelésről szóló értékpapír kiállítója (kibocsátója) feltétlen és egyoldalú kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy az értékpapír-

adott kiterjesztést, mely szerint értékpapírt más jogról, valamely dologra vonatkozó tulajdonjogról, illetőleg tagsági viszonyból eredő jogosultságról is ki lehet állítani, és a pénzpapírok szabályanyaga mögöttes szabályként funkcionált ezeknél az értékpapíroknál is.

A hatályos Polgári Törvénykönyv szerint „értékpapírnak csak olyan okirat vagy más módon rögzített, nyilvántartott és továbbított adat tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik és kibocsátását, illetve ebben a formában történő megjelenését jogszabály lehetővé teszi.”⁴ Ahhoz tehát, hogy egy okirat értékpapírnak minősüljön, szükséges a Polgári Törvénykönyvtől elkülönült jogszabályok megalkotása. Az előbbi alapfogalomból ugyanis az tűnik ki (vagy Kisfaludi András szerint az az uralkodó álláspont⁵), hogy értékpapírnak csak az az okirat tekinthető, amely okiratot jogszabály kifejezetten értékpapírnak minősített.

Amikor 1988-ban a Ptk.-ba iktatták az első értékpapír szabályokat, a magyar jogrendszerben már számos ilyen, egyedi értékpapírra vonatkozó jogszabály létezett. A hatvanas években jelentek meg a váltót és a csekket szabályozó rendeletek⁶, de volt hatályos szabályozása a közraktárjegynek⁷ is. A nyolcvanas évek elején a pénzügyi intézményrendszerünk korszerűsítése kapcsán, a piac és a verseny szerepének erősítése, a hitelmonopólium oldása és a közvetlen tőkeáramlás elősegítése érdekében sor került más értékpapírok bevezetésére is. Ebben a körben az első értékpapír a kötvény⁸ volt, melyet rövid időn belül további értékpapírok követtek. 1987-ben bevezetésre került a kincstárjegy, 1988-ban pedig a letéti jegy, a részvény és a vagyonjegy.

Az egyedi értékpapírokról szóló jogszabályok megalkotása később, a rendszerváltás után is folytatódott. 1991-ben jelentek meg a befektetési jegy, a kárpótlási jegy, valamint a szövetkezeti részjegy és üzletrész szabályait magában foglaló jogforrások, majd 1996-ban a közrak-

ban megnevezett más személy az értékpapír ellenében meghatározott pénzüsszeget szolgáltat az értékpapír jogosultjának”

⁴ Ptk. 338/A. § (2) bekezdés

⁵ Kisfaludi András: Az értékpapír-kötelmek általános szabályai In: Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (szerkesztő: Vékás Lajos) Complex Kiadó Budapest, 2008. 1092. p.

⁶ 1/1965. (I.24.) IM rendelet a váltóról és a 2/1965.(I.24.) IM rendelet a csekkéről.

⁷ 1875. évi XXXVII. tv.

⁸ 1982. évi 28. tvr.

tárjegyet modernizáló, 1997-ben a jelzáloglevelet megteremtő, 1998-ban pedig a kockázati tőkejegyet megalkotó jogszabályok.

Ezek a jogszabályok, amelyek az egyes értékpapírokat szabályozzák, tárgyuk szerint elkülönült jogszabálycsoportot alkotnak, amely jogszabálycsoport már nem a polgári jog, hanem a kereskedelmi jog körébe, ezen belül az értékpapírjog területére tartoznak.

Vannak értékpapírok, amelyek elkülönült, „önálló” jogszabályban kerültek meghatározásra. Ilyen önálló jogszabálya van a magyar jogban a kötvénynek, a váltónak, a csekknek, a letéti jegynek, kincstárjegynek.

Vannak olyan esetek is, amikor valamely értékpapír megteremtésének és szabályozásának a jogalkotó nem önálló jogszabályt szentel, hanem egy nagyobb, átfogóbb szabályanyag részeként rendezi az értékpapír intézményét. Ilyen értékpapír például a részvény, amely a gazdasági társaságokról szóló törvényben, vagy a szövetkezeti részjegy és üzlet-rész, amely a szövetkezeti törvényben, illetőleg a befektetési jegy, amely először a befektetési alapokról szóló, majd a tőkepiaci, végül a befektetési alapkezelőkről szóló törvényben került elhelyezésre. Az előző esetben tehát a társasági joggal, a második esetben szövetkezeti joggal, harmadik esetben pedig a tőkepiacot átfogó joganyaggal kerültek szimbiózisba az értékpapírokra vonatkozó jogszabályok.

Az egyes értékpapírokra vonatkozó jogszabályok az adott értékpapír fogalmát, kellékeit, futamidejét, elévülési idejét, és egyéb alapvető ismérvét rendezi, azonban annak szabályozása, hogy ezeket az értékpapírokat milyen szabályok keretein belül lehet forgalomba hozni, miként lehet velük kereskedni, ügyleteket kötni, más jellegű jogszabályokat tettek szükségessé. 1990-ben jelent meg az első Értékpapírtörvény⁹, majd 1996-ban a második Értékpapírtörvény¹⁰, 2001-ben pedig a Tőkepiaci törvény¹¹, amely ezeket a kérdéseket szabályozta.

1.2. Az értékpapírok szabályozásának sajátosságai az új Ptk.-t követően

Az értékpapírjog szabályanyagán belüli hármas szerkezet az új Ptk.-t követően is fennmarad, de már nem olyan tisztán, mint korábban. A Ptk. továbbra is tartalmazza az értékpapírokra vonatkozó általános

⁹ 1990. évi VI. számú törvény.

¹⁰ 1996. évi CXI. számú törvény.

¹¹ 2001. évi CXX. számú törvény (Tpt.).

szabályokat, emellett azonban megjelennek benne konkrét értékpapírt szabályozó normák is. Eddig ugyanis egyedi értékpapírokra vonatkozó szabályt nem tartalmazott, a jövőben viszont a részvény szabályozása is a Ptk. részét képezi.

Fennmarad természetesen azon külön jogszabályok köre is, amelyek egyes konkrét értékpapírokról rendelkeznek, megfogalmazzák annak sajátos ismérveit, egyedi jellemzőit.

Végül – a harmadik csoportba – továbbra is az értékpapírok kibocsátásával és forgalmazásával kapcsolatos szabályok tartoznak, nevezetesen a tőkepiaci törvény, a befektetési vállalkozásokról és árutőzsdei szolgáltatókról, és az általuk végezhető tevékenységről szóló törvény¹², valamint a befektetési alapkezelőkről és a kollektív befektetési formáról szóló törvény¹³.

2. Az értékpapír szabályai az új Ptk.-ban

Az új Polgári Törvénykönyv a hatodik könyvben, azaz a kötelmi jog körében helyezi el az értékpapírok szabályait. Az értékpapírok, mint idegen test beillesztése, beleerőltetése a polgári jogi normák körébe mindig is fejtörést okozott a jogalkotónak, mivel sehová sem illik. Ezért a régi és az új Ptk.-ban is kényszermegoldás született. Az értékpapírok palettája rendkívül változatos. Árupapírok, testületi papírok, pénzpapírok, és az e csoportokba sem férő egyéb, sui generis értékpapírok a polgári anyagi jog rendszerébe nehezen illeszthetők. A régi Ptk.-mint fentebb láthattuk - a pénzpapírok szabályozását választotta alapmodellként. Az új Ptk. már nem ezt teszi, hanem általános értékpapír fogalmat kíván adni, azonban a rendszerben mégis a kötelmi jogi részben helyezi el, tehát tulajdonképpen maradt az eredeti felfogás. „Kényszermegoldásként a hatályos szabályozás módszerét követve az általános szabályok a kötelmi jogi könyvben kerülnek elhelyezésre annak tudatosítása mellett, hogy a szabályozott jogviszonyok nem csak kötelmi jogi, hanem dologi jog, illetve tagsági jogi jellegű jogokat is magukban foglalnak.”¹⁴

Az új Ptk. a hatodik könyvben önálló részt, és három címet szentel az értékpapíroknak, először az általános szabályokat fogalmazza meg, majd az okirati formában előállított értékpapírokat, végül pedig a dematerializált értékpapírokat szabályozza. Emellett találunk értékpapírra

¹² 2007. évi CXXXVIII. számú törvény (Bsz.).

¹³ 2011. évi CXCI. számú törvény.

¹⁴ *Kisfaludi*: id. mű 1092. p.

vonatkozó szabályozást a III. könyvben a Gazdasági társaságokról szóló részben is.

2.1. Az értékpapírok általános szabályai

Az új Ptk. a 6:565. §-ban a réginél szélesebbre tárja az értékpapírok lényegi ismérveinek - a Ptk. kereteiben elhelyezett - szabályozási spektrumát. Ezek az ismérvek eddig is fennálltak, csak a Ptk. nem tartalmazta őket. E jogszabályhely egy - egy bekezdést szentel az értékpapír főbb jegyeinek.

Az első bekezdés az értékpapír lényegeként az egyoldalú kötelezettségvállalást megtestesítő jellegét határozza meg. E kötelezettségvállalás az értékpapír kiállítóját arra kötelezi, hogy más személy részére valamely jog gyakorlását biztosítsa, illetve valamilyen szolgáltatást nyújtson.

„Ha valaki írásban, nem elektronikus formában vagy elektronikus formában rögzített és értékpapírszámlán nyilvántartott (dematerializált) módon egyoldalúan kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy a nyilatkozatban megjelölt más személy a nyilatkozatban rögzített jog gyakorlását a nyilatkozatban meghatározott feltételek szerint az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére biztosítja, vagy az okiratban, illetve az elektronikus úton rögzített nyilatkozat szerinti szolgáltatást az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére teljesíti, az okirat, illetve a nyilatkozatot rögzítő elektronikus jelsorozat értékpapírnak minősül.”

Az értékpapír másik jellegzetességeként a tartalmi determinációt szabályozza. Eszerint, az értékpapír kiállítója az értékpapír tartalma szerint válik kötelezetté az értékpapír jogosultja irányában.

„Aki a kötelezettségvállalását tartalmazó értékpapírt a kötelezettség vállalásának céljával más birtokába adja, vagy intézkedik annak érdekében, hogy a dematerializált értékpapír a jogosult értékpapírszámláján nyilvántartásba vételre kerüljön, az értékpapír tartalma szerint válik kötelezetté az értékpapír által jogosultként igazolt személlyel szemben.”¹⁵

Ez logikusan következik az első bekezdésben foglaltakból, vagyis, az a személy, aki egyoldalú kötelezettségvállalását értékpapírnak minősülő okiratba foglalja, az a továbbiakban e kötelezettségvállalás tartalmához kötve marad. Ez a kötöttség nemcsak a kiállítóra, mint kötelezettre, hanem a vele szemben álló jogosultra is kihat, hiszen nem követelhet mást, mint ami az értékpapír tartalmából következik. Ez a kötelezettség csak akkor terheli a kibocsátót, ha ezt a bizonyos egyoldalú köte-

¹⁵ Új Ptk. 6:565. § (2) bekezdés.

lezettségvállalását tartalmazó okiratot - okirati értékpapír esetén - más birtokába adta, dematerializált értékpapír esetén pedig a jogosult értékpapírszámláján nyilvántartásba vetette. Ez a kitétel önmagában helyénvaló, problémát látok viszont e kibocsátói magatartás célzatossá tételében. Az értékpapír tartalma szerinti kötelezettség csak akkor terheli a kibocsátót, ha ő a kötelezettségvállalását tartalmazó értékpapírt éppen kötelezettségvállalása céljából adta más személy birtokába. Eleve kérdés, hogy bármely személy miért is állítana ki egy értékpapírt, amelynek az első bekezdés szerint a legbelsőbb lényege az egyoldalú kötelezettségvállalás, ha nem a kötelezettségvállalás céljával. Ezen túlmenően megítélésem szerint, ha a kötelezettségvállalás céljával történő átadás a feltétele annak, hogy a kötelezett az értékpapír tartalma szerint váljon kötelezetté, akkor ez teljes mértékben ellentmondásba kerül a 6:568. § rendelkezésével, miszerint „az okirati formában előállított értékpapír kiállítóját az értékpapír jóhiszemű jogosultjával szemben akkor is terheli az értékpapírban rögzített kötelezettségek, ha az értékpapír kibocsátás nélkül vagy érvénytelen ügylettel került forgalomba”.

Ez a jogszabályi előírás szerintem önmagában is eléggé vitatható, de ha egybevetjük az előző előírással, miszerint a kibocsátót csak akkor terheli az értékpapírba foglalt kötelezettség, ha azt a kötelezettségvállalás céljával adta más birtokába, akkor ebből az következik, hogy ha ki sem bocsátották az értékpapírt, akkor nyilván nem is adták senkinek sem át, különösen nem a kötelezettségvállalás céljával, tehát a kibocsátót nem fogja kötni az értékpapír tartalma szerinti kötelezettség.

A harmadik bekezdés szerint az értékpapírban rögzített jog gyakorlása, vagy követelés érvényesítése, bizonyítása, átruházása kizárólag az értékpapír által lehetséges. E jogszabályi rendelkezésben az értékpapírban egyébként ismert megtestesítési elmélet fogalmazódik meg. Nagy Ferenc ma már klasszikusnak számító kereskedelmi jogi alapművében¹⁶ az értékpapírt olyan okiratnak tekinti, melyben a tartozás és a követelés akként van megtestesítve, hogy az csak a papírban, a papír által létezik, azaz a papír nélkül azt sem érvényesíteni, sem átruházni, sem bizonyítani nem lehet.

A negyedik és ötödik bekezdésben a jogalkotó ismét visszatér az értékpapír tartalmi kérdéseire.

Az új Ptk. elveti a régi Ptk.338/A. § (2) bekezdésében rögzített megoldását, mely szerint értékpapírnak csak az az okirat (más módon

¹⁶ Nagy Ferenc: A magyar kereskedelmi jog, Budapest, 1909.

rögzített, nyilvántartott, továbbított adat) tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik és kibocsátását, ebben a formában történő megjelenítését jogszabály lehetővé teszi.

A jogalkotó tudomásul veszi ugyan, hogy vannak ilyen jogszabályok, és a negyedik bekezdésben deklarálja is, hogy ha jogszabály meghatározza az értékpapír kötelező tartalmi elemeit, akkor kizárólag az ezeknek megfelelő okirat (számítógépes jel) tekinthető az adott értékpapírfajtába tartozó értékpapírnak.

A jövőre nézve azonban nem mondja ki, hogy értékpapírnak csak az minősül, amelynek kiállítását, ilyen formában történő megjelenését jogszabály lehetővé teszi, hanem az eddig „formakényszer” megszünteti. A jövőben nemcsak olyan értékpapírokat lehet kiállítani, kibocsátani, amelyeket a jogszabályok már megteremtettek, illetve a jogalkotó ezt követően létrehoz, hanem bárki kitalálhat új értékpapírokat. Ez a megoldás sok veszélyt rejt magában. E rendelkezés is abban gyökerezik, hogy polgári jog szabályozási módszereibe kényszerítenek bele kereskedelmi jogi intézményeket. A polgári anyagi jog sajátja a diszpozitivitás, a megengedés, a jogalanyok szabadságának biztosítása. Ez az irányultság a kereskedelmi jog, a tőkepiacon működő jogintézmények körében nem biztos, hogy szerencsés.

A régi Ptk. igyekezett a tőle egyébként idegen intézmény sajátosságait figyelembe venni, amit az új Ptk. nem tesz meg, hanem inkább erőszakkal polgári jogiasítja azt.

Kisfaludi András szerint az egyedi minősítési rendszer nem elég rugalmas, nem képes követni a gazdaság fejlődését. Veszélyesnek ítéli, ha kialakulnak olyan új okiratfajták, amelyek rendelkeznek minden olyan sajátossággal, amelyek az értékpapírra jellemzők, mégsem tudnak értékpapírként funkcionálni. A jövőben azonban a tőkepiac szereplőinek már nem kell arra várniuk, hogy az igényeiknek megfelelő okiratot a jogalkotó értékpapírnak ismerje el, hanem szabadon hozhatnak létre értékpapírokat.¹⁷

A normatív szabályozásra történő áttérés (vélt) indokoltságának magyarázatát meglehetősen erőltetettnek és kevésbé megalapozottnak tartom.

A tőkepiac szereplőinek aligha ez a legnagyobb problémájuk, hogy bizonyos okiratok nem minősülnek értékpapírnak, mivel ügyletiknek nemcsak értékpapírok lehetnek a tárgyai. A tőkepiaci törvény

¹⁷ *Kisfaludi*: id. mű 1093.p.

pénzpiaci eszköznek minősíti a sorozatban kibocsátott, pénzkövetelésre szóló olyan eszközöket, amellyel a pénzpiacon kereskednek.¹⁸ Pénzpiaci eszköznek tehát a sorozatban kibocsátott, értékpapírnak nem minősülő, pénzkövetelésre szóló eszköz minősül. A befektetési vállalkozásokról szóló törvény a befektetési szolgáltatások tárgyaként a pénzügyi eszközöket jelöli meg. Ezek pedig az átruházható értékpapírok, pénzpiaci eszközök, értékpapírhoz, devizához, kamatlábhoz vagy hozamhoz kapcsolódó opció, határidős ügylet, csereügylet, a határidős kamatláb-megállapodás, pénzügyi index voltak. A Bszt.-ben rögzített pénzügyi eszközök alapvetően megegyeznek a korábbi Tpt.-beli meghatározással, kiegészülve néhány más eszközzel¹⁹.

Azért sem érzem Kisfaludi András magyarázatát megalapozottnak, miszerint a normatív szabályozásra való áttéréssel a tőkepiac szereplőinek ilyen irányú sürgős szükségét kellene kielégíteni, mert megítélésem szerint sok esetben nem is előny az értékpapírrá nyilvánítás, hiszen bármilyen értékpapírral kapcsolatos kérdésben a tőkepiac állami felügyeletét ellátó szervezet hatásköri szabályait és előírásait is figyelembe kell venni.

Abban viszont kétségtelenül igaza van Kisfaludi Andrásnak, hogy normatív szabályozás esetén az okirat értékpapír minőségének megállapítása már nem jogalkotási, hanem jogalkalmazási kérdés lesz és ebből adódóan meglehetősen jogbizonytalanságot teremt²⁰.

Az új Ptk. 6:565. (5) bekezdésében foglalt előírások beiktatásával, melyben meghatározza azoknak az értékpapíroknak a kötelező tartalmi elemeit, amelyeket nem jogszabály, hanem a tőkepiac szereplői, illetve tulajdonképpen bárki létrehozhat, sikerül az értékpapírok területén érvényesülő teljes jogbiztonságból a jogbizonytalanságba kormányozni az értékpapír intézményét.

Az értékpapír fogalmának utolsó elemeként a hatodik bekezdés az értékpapírok átruházhatóságát deklarálja. Az értékpapírok kibocsátásának – ritka kivételtől eltekintve az a célja, hogy a kibocsátást követően az értékpapír „forogjon” az értékpapírpiacra, azzal kereskedjenek, üzlelteljenek. Ezért az átruházhatóság, a forgalomképesség az értékpapír lényegi eleme. Természetesen a kibocsátó dönthet úgy, hogy az általa kibocsátott értékpapír átruházását megtiltsa vagy korlátozza. E tilalomnak

¹⁸ Tőkepiaci tv. 5. § (1) bekezdés 101. pont.

¹⁹ Lásd bővebben a Bszt. 6. § a)-k) pontjai.

²⁰ *Kisfaludi*: id. mű 1093. p.

vagy korlátozásnak magából az értékpapírból ki kell tűnnie, tehát az értékpapír szövegében e tilalmat szerepeltetni kell.

Az általános szabályok körében az új Ptk. a kifogáskorlátozás intézményével is²¹ foglalkozik. Az értékpapírok forgalomképességének fokozását célzó jogi eszközöknek minősíthető a kifogáskorlátozás (valamint az alaki legitimáció), melyek alapján az értékpapír bármely jóhiszemű megszerzője bízhat abban, hogy vele szemben csak a papír tartalma alapján lehet fellépni, továbbá, hogy őt jogainak érvényesítése során a papír tartalma jogosultként igazolni fogja. Minden értékpapír kiállítása feltételezi egy alapjogviszony fennállását. Az alapjogviszonyból folyó alanyi jog az értékpapírba foglalással függetlenedik, absztrahálódik attól az alapjogviszonytól, amelyből származik.

Ez az alapügylet az értékpapír kibocsátása által fejlődésének új szakaszába lép, az értékpapírba foglalt alanyi jog önállósul, absztrahálódik, vagyis elszakad az alapügylettől. Az alapügyletre az értékpapír jóhiszemű harmadik megszerzőjével szemben sikerrel többé nem lehet hivatkozni. Ebben áll az értékpapírokkal kapcsolatos jogügyletek absztraktsága. Az átruházás megkönnyítése, a forgalomképesség fokozása elsősorban azzal érhető el, hogy a jogszabály az értékpapírba foglalt alanyi jog jóhiszemű szerzőjével szemben érvényesíthető kifogásokat korlátozza. Az értékpapír jóhiszemű megszerzőjével szemben csak az értékpapír, dematerializált értékpapír esetén pedig az értékpapírszámla tartalmából kitűnő kifogásokat lehet érvényesíteni. Ebből következően az értékpapír alapjául szolgáló ügylet alanyaival, illetve a közbenső átruházások következtében korábban jogosultnak minősülő alanyokkal kapcsolatos kifogások nem érvényesíthetők.

A kifogáskorlátozás szabálya lényegében változatlan átvétele a régi Ptk. 338/C. § (3) bekezdésének, azzal a különbségnek, hogy a régi Ptk. evidenciának fogta fel, hogy a kifogáskorlátozás csak az értékpapír jóhiszemű megszerzőjével szemben érvényesül, ezért nem is említi a jogosult ilyen minőségét. Az új Ptk. viszont rögzíti ezt.

2.2. Az okirati formában előállított értékpapírok szabályozása az új Ptk-ban

Az új Ptk. a XXX. címben az okirati formában előállított értékpapírok átruházására, annak joghatásaira és alaki legitimációs hatására

²¹ új Ptk. 6:566. §

vonatkozó szabályokat rögzíti. Ezek a rendelkezések²², újra fogalmazva, és bizonyos változtatásokkal ugyan, de lényegüket tekintve azonosak a régi Ptk. 338/B. és 338/C. §-ban foglaltakkal.

A jogalkotó sajátos módon az okirati formában előállított értékpapírok szabályozását az ilyen értékpapírok kibocsátási hibájának meghatározásával kezdi, melynek értelmében az okirati formában előállított értékpapír kiállítóját az értékpapír jóhiszemű jogosultjával szemben akkor is terhelik az értékpapírban rögzített kötelezettségek, ha az értékpapír kibocsátás nélkül vagy érvénytelen ügylettel került forgalomba.

A származékos jogszerzés alapvető elve, hogy senki nem ruházhat át másra több jogot, mint amennyivel maga is rendelkezik, valamint, hogy a tulajdonjogot csak a tulajdonos ruházhatja át másra. Ezek az elvek nyernek törvényi tételt az 5:38. § (1) bekezdésében, mely szerint ingó dolog tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a dolog birtokának átruházása szükséges, valamint az 5:39. § (1) bekezdésében, mely szerint átruházással csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni. Ezen elv alól a törvény több kivételt is képez. Egyik ezek közül a pénzen és értékpapíron történő tulajdonszerzés szabálya. Az 5:40. § értelmében, akire pénzt vagy az értékpapírok átruházására vonatkozó szabályok szerint értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.

A nem tulajdonostól való tulajdonszerzés másik kivétel szabályaként értékelhető az értékpapírok kibocsátási hibájaként megfogalmazott fenti szabály is.

2.2.1. Az okirati formában előállított értékpapírok átruházása

„Az értékpapírok gazdasági jelentőségét az adja, hogy megkönnyítik a bennük foglalt jog átruházását, mobilizálását. Az értékpapírjog legfontosabb szabályai tehát azok, amelyek az értékpapírokban foglalt jog átruházására vonatkoznak. Az értékpapírok gazdasági szerepéből folyik, hogy az is, hogy az értékpapírokban foglalt jog rendszerint átruházható jog.”²³

²² Új Ptk. 6:569-6:571. §.

²³ Szécsényi László: Értékpapírjog Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999. 62-63.p.

Az okirati formában előállított értékpapírokat az átruházás módja szerint három csoportba sorolhatjuk, bemutatóra szóló értékpapírok, névre szóló értékpapírok és recta papírok, vagyis engedménnyel átruházható értékpapírok.

- *Bemutatóra szóló értékpapírnak* az az értékpapír minősül, amely nem tartalmazza a jogosult nevét vagy tartalmazza ugyan, de az értékpapír szövegébe foglalt rendelkezés szerint a kötelezett az értékpapír bármely bemutatójának köteles teljesíteni. A bemutatóra szóló értékpapírok birtokbaadással átruházható értékpapírok. A bemutatóra szóló értékpapír azt jogosítja, akinek az értékpapír a birtokában van. Átruházása ingó dolog módjára, egyszerű átadással történik. Ezek a tényszerű megállapítások jelenleg is helytállóak, annak ellenére, hogy az (1) bekezdés „birtokátruházással történő átruházásról” beszél. Tartalmi újdonságot jelent a korábbi Ptk-beli előíráshoz képest, hogy az új szabályozás jogcímhez köti a bemutatóra szóló értékpapírok birtokátruházását, azaz a birtokátruházásnak valamilyen átruházásra irányuló jogcímen kell alapulnia. Ilyen kikötés korábban nem volt.

Az (1) bekezdés – a régi szabállyal ellentétben - nem nevezi ugyan bemutatási záradéknak az értékpapír szövegébe foglalt azon rendelkezést, hogy az értékpapír kötelezettje az értékpapír bármelyik bemutatójának köteles teljesíteni, de nyilvánvalóan erről van szó. A bemutatóra szóló papír e minőségének magából az okiratból ki kell tűnnie. E követelménynek az okirat két esetben felel meg, egyrészt, ha az értékpapír nem tartalmazza a jogosult nevét, másrészt, ha az értékpapír a jogosult nevének feltüntetése mellett bemutatási záradékot tartalmaz. Az új birtokos a bemutatóra szóló papírba foglalt alanyi jogot a papír tartalma szerint szerzi meg.

- *A névre szóló értékpapírok átruházása* forgatmány útján történik. A forgatmány a névre szóló értékpapír hátlapjára vagy toldatára vezetett átruházó nyilatkozat. A forgatmány lehet teljes forgatmány, amely az átruházó (korábbi jogosult) átruházási szándékán és aláírásán felül az új jogosult, vagyis a forgatmány útján jogosulttá váló személy megjelölését is tartalmazza. Lehet továbbá üres forgatmány is, amely csak az átruházó (korábbi jogosult) átruházási szándékát és aláírását, illetve az átruházónak csak az aláírását tartalmazza (de az új jogosult személyének megjelölését nem).

Az üres forgatmány az értékpapír birtokosának nagyobb mozgásválasztékot biztosít, mivel három lehetőség közül választhat, egyrészt az üres forgatmányt kitöltheti a saját vagy más személy nevére, vagy az

értékpapírt átruházhatja üres vagy teljes forgatmánnyal, illetve az értékpapír birtokát harmadik személyre átruházhatja anélkül, hogy az üres forgatmányt kitöltené és az értékpapírt új forgatmánnyal látná el.

A forgatmánnyal való átruházás lehetősége származhat jogszabályból vagy az értékpapírra vezetett nyilatkozatból. Ez a nyilatkozat a rendeleti záradék, amely azt jelenti, hogy az értékpapír szövege kifejezetten feljogosítja a jogosultat az értékpapír forgatmány útján való átruházására.

A rendeleti záradék tehát az értékpapír szövegébe foglalt olyan kijelentés, hogy az értékpapír alapján az értékpapírban név szerint megjelölt jogosultnak, vagy annak kell teljesíteni, akit az értékpapír hátlapjára vezetett átruházó nyilatkozat (a forgatmány), több forgatmány esetén pedig azok összefüggő láncolata jogosultként igazol. A rendeleti záradék ebben a formában pozitív rendeleti záradék, mert felhatalmazza a mindenkori jogosultat, hogy az értékpapírt forgatmány útján átruházza.

Egyes értékpapírok pozitív rendeleti záradék hiányában is átruházhatók. Ezek az ipso iure forgatható értékpapírok. Ilyenek a váltó, a névre szóló csekk, névre szóló részvény, a közraktári jegy.

A felsoroltakon kívül értékpapírok csak akkor forgathatók, ha a szövegükben pozitív rendeleti záradék szerepel.

Jogszabály felhatalmazása alapján a kibocsátó az értékpapír szövegébe felvett nyilatkozatával az adott értékpapír forgatmány útján történő átruházását kizárhatja. Ez a negatív rendeleti záradék, amely tehát az értékpapír szövegébe foglalt olyan kijelentés, hogy a jogosult az értékpapírba foglalt alanyi jogot forgatmány útján nem ruházhatja át. Negatív rendeleti záradék az ipso iure forgatható értékpapírok körében is alkalmazható.

- Ha a névre szóló értékpapírban negatív rendeleti záradék szerepel, akkor az átruházás a polgári jogi engedmény szabályai szerint történik. A kötelezett az ilyen névre szóló értékpapír alapján csak az alapjogviszony jogosultjának, illetve az ő engedményesének köteles teljesíteni. Az engedménnyel átruházható értékpapírokat *rectapapírnak* nevezzük.

Az okirati formában előállított bemutatóra és névre szóló értékpapír átruházásának joghatásaként az értékpapírban rögzített jogok és követelések átszállnak az értékpapír új jogosultjára, függetlenül attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett.²⁴

²⁴ Új Ptk. 6:570. § és régi Ptk. 338/C. § (2) bekezdés.

2.2.2. Az okirati formában előállított értékpapírok alaki legitimációs hatása

A polgári jog általános szabályai szerint származékos jogszerzés esetében senki nem szerezhethet több jogot annál, mint amennyi jogelődjének volt, tehát minden származékos jogszerzőnek a jogátruházónak anyagi legitimációra van szüksége. Ez azt jelenti, hogy a másik féllel szemben kétség vagy vita esetén igazolnia kell saját jogosultságának fennállását és terjedelmét, ez pedig csak akkor lehetséges, ha saját jogszerzésének érvényességét is igazolja, továbbá jogelődjének érvényes jogszerzését is mindaddig, amíg a láncolatban eredeti jogszerző nem akad. Nyilvánvaló, hogy ez a jogosulti minőség igazolását adott esetben igen megnehezíti. Ez ellen csak úgy lehet védekezni, ha az alanyi jog megszerzését felmentjük a materiális legitimáció kényszere alól. Az értékpapírba foglalt alanyi jog esetén ez történik. Az értékpapír jóhiszemű megszerzőjétől a jogszabály nem anyagi, csak alaki legitimációt követel meg.

A bemutatóra szóló értékpapír esetén az értékpapír birtokosát, névre szóló értékpapír esetén pedig az értékpapírnak azt a birtokosát kell az értékpapírban rögzített jog gyakorlására vagy követelés érvényesítésére jogosult személynek tekinteni, akit az értékpapír szövege jogosultként megjelöl, vagy akit a forgatmányok megszakítatlan láncolata jogosultként igazol. Ha az utolsó forgatmány üres, az értékpapír birtokosát kell jogosultnak tekinteni, feltéve, hogy a forgatmányok láncolata megszakítatlan. Ha valamely üres forgatmányra újabb forgatmány következik, az utóbbi aláíróját úgy kell tekinteni, mint aki az értékpapírt üres forgatmány útján szerezte meg.

A jogalkotó továbbra is a régi szabályozással egyezően védelmet nyújt a jóhiszemű jogosultnak. Ez azt jelenti, hogy ha a jogosult jóhiszemű, az értékpapírból eredő jogosultságát akkor is gyakorolhatja, ha valamely korábbi átruházásnak vagy más tulajdonszerzésnek nem volt jogcíme, vagy ha a jogcím érvénytelen vagy hatálytalan volt.

A jogalkotó az értékpapír jogosulti körében történő változás alapvető módjának az átruházást tekinti. Új szabályként²⁵ iktatja be azt az esetet, ha a névre szóló értékpapír jogosultjának személye nem átruházás útján változik meg. Az átruházáson kívüli jogszerzését ugyanis az új jogosult igazolni köteles.

²⁵ Új Ptk. 6:571. § (4) bekezdés.

Ha ilyen átruházáson kívüli jogszerzés történt, ezt követően az értékpapírra vezetett forgatmányok megszakítatlan láncolata az értékpapír birtokosát a nem átruházás útján való jogszerzés igazolásától függően igazolja jogosultként. Ha jogszabály meghatározott személyt feljogosít a nem átruházás útján való igazolt jogszerzésnek a forgatmányi láncolatban való feltüntetésére, az ilyen bejegyzés biztosítja a forgatmányi láncolat megszakítatlanságát, és a jogszerzés hiánya, érvénytelensége vagy hatálytalansága az értékpapír jogosultjának tekintendő jóhiszemű harmadik személynek az értékpapírból eredő jogosultságát nem befolyásolja.

2.2.3. Az okirati formában előállított értékpapírok megsemmisítése

A jogalkotó az okirati értékpapírok esetén új vonásként a Ptk. értékpapír szabályai közé iktatja az értékpapír megsemmisítésének előírásait is.²⁶ Nem volt feltétlenül indokolt, hogy a megsemmisítés szabályozásaként e két triviális előírás, miszerint, ha az okirati formában előállított értékpapír elvész, fizikailag megsemmisül, vagy oly mértékben megrongálódik, hogy tartalma nem ismerhető meg, erre irányuló eljárás eredményeként az értékpapír megsemmisítésére kerülhet sor, valamint hogy az értékpapír megsemmisítése esetén a megsemmisített értékpapírhoz nem fűződnek többé értékpapírrégi joghatások; az értékpapírba foglalt jogot az e jogra irányadó általános szabályok szerint lehet érvényesíteni – a Ptk.-ba kerüljenek. Az értékpapírok megsemmisítése eljárásjogi kérdés. A hatályos jogunkban vannak olyan jogforrások, amelyek részletekbe menően szabályozzák a megsemmisítés feltételeit, lebonyolítását és jogkövetkezményeit. Ilyen a Polgári Perrendtartás és a 98/1995. (VIII.24.) Korm. rendelet. Ilyen formán e szabályok Ptk.-ba emelése megkérdőjelezhető.

3. A dematerializált formában megjelenített értékpapír

Az új Ptk. a XXXI. címben a dematerializált értékpapírok előállítását, átalakítását, átruházását, és az értékpapírszámát szabályozza²⁷. A jogalkotó talán az e címben elhelyezett szabályokért illethetők a legtöbb kritikával. A dematerializált értékpapírok előállításának, átalakításának,

²⁶ 6:572. §.

²⁷ Új Ptk. 6:573-6:578. §.

az átalakításra be nem nyújtott értékpapírok esetén követendő eljárás szabályainak meghatározása nem joghézagként, vagy jogalkotási hiányosságként merült fel a magyar jogrendszerben. Ezeket a kérdéseket az arra leginkább hivatott jogforrás, nevezetesen a Tőkepiaci törvény megfelelő szinten szabályozta már 2001 óta, folyamatosan modernizálva azokat. Az új Ptk. megalkotói ebben a kérdéskörben nem tesznek többet, vagy csak kevéssel tesznek többet, minthogy a Tőkepiaci törvény 7, 8, 10, 11, 139. és 140. §-ait áthelyezik a Ptk-ba. Az átültetésen túl a jogalkotó szem elől téveszti azt is, hogy ezek a kérdések nagyrészt eljárási, technikai szabályok, amelynek nem sok helye van anyagi kódexben.

Az új Ptk. nem tartalmazza a dematerializált értékpapír fogalmát, pedig legalább a szimmetria kedvéért ezt is átvehette volna a Tőkepiaci törvényből²⁸. Részletesen rendelkezik viszont a központi értékpapír számla megnyitásához szükséges okirat tartalmi elemeiről a Tőkepiaci törvény 7. §-ában foglaltakkal egyezően.

Az okirati értékpapírok dematerializálási folyamatát is végigvezeti a jogalkotó a hirdetményi felhívás kellékeitől a dematerializált értékpapír értékpapírszámlán történő jóváírásáig. Mindezek a szabályok megítélésem szerintem indokolatlanul, teljesen feleslegesen kerültek átvételre és a Ptk.-ba történő beillesztésre.

E címben csak a dematerializált értékpapírok átruházására és alaki legitimációjára vonatkozó rendelkezések érdemelnek kiemelés. Ezek az okirati értékpapírokhoz hasonlóan a dematerializált értékpapírok esetében is fontos kérdéseknek minősülnek, amelyek részletes szabályozást igényelnek.

A dematerializált értékpapír átruházásához az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím, valamint az átruházó értékpapírszámlájának megterhelése és az új jogosult értékpapírszámláján a dematerializált értékpapír jóváírása szükséges.

A dematerializált értékpapír átruházásával az értékpapírban rögzített jogok átszállnak az értékpapír új jogosultjára, függetlenül attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett.

(Az az előírás azonban, hogy az ügylet alanyainak értékpapírszámla-vezetőit hogyan és miként kell értesíteni az átruházásról, megítélésem szerint megint csak tisztán technikai szabály.)

A dematerializált értékpapír jogosultjának, annak az értékpapírszámlának a jogosultját kell tekinteni, amelyiken a dematerializált érték-

²⁸ Tőkepiaci tv. 5. § (1) bekezdés 29. pont

papírt nyilvántartják. A dematerializált értékpapír jogosultja jogosultságát az értékpapírszámla vezetője által kiállított számlakivonattal vagy jogosulti igazolással igazolhatja.

Az okirati értékpapírnál megismert szabállyal egyezően, a jogosultnak tekintendő jóhiszemű személynek a dematerializált értékpapírból eredő jogosultságát nem érinti, ha valamely korábbi átruházásnak vagy más tulajdonszerzésnek nem volt jogcíme, vagy ha a jogcím érvénytelen vagy hatálytalan volt.

Itt is érvényesül az átruházáson kívüli jogszerzés esetén az új jogosult jogszerzés igazolási kötelezettsége, mielőtt a megszerzett dematerializált értékpapírnak az értékpapírszámláján történő jóváírását kéri.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Polgári Törvénykönyv értékpapírokra vonatkozó szabályozása nem tekinthető a kódex legsikerültebb részének. Indokolatlan kiterjesztéseket, hatályban lévő, más törvényekből történő átvételeket, és nagyfokú jogbizonytalanságot előidéző és előrevetítő rendelkezéseket tartalmaz.

A polgári anyagi jog szabályozási sajátosságai a diszpozitivitás, a megengedés, a jogalanyok nagyfokú szabadságának biztosítása. Ez az irányultság azonban a kereskedelmi jog, a tőkepiacon működő jogintézmények körében nem biztos, hogy szerencsés.

Míg a régi Ptk. igyekezett a tőle egyébként idegen intézmény sajátosságait figyelembe venni és tiszteletben tartani, amit az új Ptk. nem tesz meg, hanem inkább erőszakkal polgári jogiasítja.

Ténykérdés, hogy mind a monista felfogásnak, amely egységes Polgári Törvénykönyvbe foglalja a polgári jogi és kereskedelmi jogi intézményeket, mind a dualista felfogásnak, amely külön törvénykönyvben foglalja össze a kereskedelmi jogi intézményeket a Ptk. mellett, vannak előnyei és hátrányai.

Az új egységes Ptk.-nak azonban - az én megítélésem szerint - leginkább a monista felfogás hátrányait sikerült megjelenítenie. Az értékpapírokra vonatkozó rész szabályai pedig különösen azt mutatják a szerző számára, hogy itt a változtassunk a változtatás kedvéért elve érvényesült és nem valódi szükségszerűség.